

DISSERTATIO HISTORICA
DE
PAROECIA FENNIAE AUSTRALIS
HALIKO;

CUJUS PARTEM PRIMAM,
CONSENSU AMPLISS. FAC. PHIL. ABOËNS.

PRÆSIDE

JOHANNE HENR. AVELLAN,
Historiarum Professore Publ. & Ordin. Facult. Philos.
h. a. Decano,

PRO GRADU PHILOSOPHICO

PUBLICO MODESTE OFFERT EXAMINI

AUCTOR

BENEDICTUS JACOBUS IGNATIUS,
Ad Biblioth. Imper. Amanuensis Extra Ordin.
Stipend. Publ. Aboënsis,

In Auditorio Jurid. die XVII Jun. MDCCCXV,
h. a. m. consuetis.

ABOË, TYPIS FRENCKELIANIS.

*Quid juvat nosse omnes Græcorum
& Romanorum Historias, terra-
rum situs, incolarum mutationes,
priscos ritus, si in Patria tua
hospes & ibi semper puer sis?*

MEIBOMIUS.

Qui ex amplitudine finium, numero incolarum aut cele-
britate factorum memorabilium illustriumve, locum a-
liquem dignum, qui describatur, judicare solent, supervaca-
neam fortassis & inutilem censebunt, quam in hoc specimine
elaborando collocavimus, operam. Sed quemadmodum ut SE-
NECA ait: *patriam diligimus non quia magna sed quia nostra*,
sic nos quoque, amore in loca ubi lætissima ætatis tempora
transegimus, quorumque læta atque tristia cognoscere nobis
semper & honestum & jucundum visum est, stimulati, patrio
solo nostram qualemcumque dicare volumus industriam, sym-
bolamque quantam possemus ad Ejus illustrationem conferre
conati sumus. Neque hæc nostra Paroecia HALIKO, cujus de-
scriptionem suscepimus, si rem æqua perpendamus lance,
adeo obscura & ignobilis habenda est, quin commemorari me-
reatur. Nam ut vetustatem Ejus, qua cum antiquissimis pa-
roe-

roeciis Fenniae certare potest, situmque navigationi mercaturaeque opportunissimum omittamus, templo instructa est ornatissimo, praediis gaudet immunibus, quae inde a temporibus, quibus mentio eorum primum occurrit a nobilissimis illustrissimisque posseffa fuerunt familiis, virosque denique bello & pace clarissimos, litteratissimos & in patriam meritisimos e gremio suo egresfos vidit. Dolendum quidem est, quod per longam, quae priscum & hodiernum intercedit aevum, annorum seriem, injuriasque edacis temporis, omnia fere scripta canaeque antiquitatis monumenta perierint, ut saeculum nuperime praeterlapsum vix illustrent quae ad templum Paroeciae fervantur documenta. Sed nihilotamen minus quae aliunde colligere potuimus memoratu digna, cognitioni Patriae perfectiori aliquid saltem utilitatis allatura esse existimantes, conamenque nostrum, tenue licet & rude, eo respectu rerum Fennicarum amantibus, penitus ingratum non fore sperantes, partem primam spicilegii nostri in lucem edimus, eandem, & si fata tulerint, secuturas, favori & centurae benigniori Lectoris Benevoli etiam atque etiam commendantes.

Quod primum ad aetatem Paroeciae Haliko attinet, illam inter antiquissimas Provinciae nostrae, immo totius Fenniae, merito esse annumerandam, indubium est; anno enim 1350 mentio Curati ejus JACOBI in Testamento quodam jam occurrat (a). Probabile tamen putamus illam unacum pluribus cum jacentibus Paroeciis ex. gr. Bjernoënsi, Kikalensi & Nybyënsi, proximo post invasionem Svecorum tempore, partem con-

a) Vide PAULI JUSTEN *Chronicon Episcoporum Finlandensium a Cet. PORTHAN annotationibus & Sylloge monumentorum illustratum* pp. 228 & 229.

constituisse Paroeciæ Uskelenfis (b) atque commune cum ea templum habuisse, quo vero tempore inde sit separata, amplius non liquet (c).

Quemadmodum in detegendis rerum incunabulis operumque primordiis atque in eruendis originibus nominum, quæ majores primique terrarum incolæ, iisdem vel forte quadam vel rationibus sua jam vetustate sepultis olim imposuere, Historia Patriæ nostræ, fidam raro sese præbeat ducem, antiquitatisque veram faciem spisso quasi occulat velo; ita qui factum fuerit ut HALIKO diceretur Paroecia nostra, Etymologiam denominationis inquiritori, certo statuere minime audemus (d).

A 2

Si-

b) Vide *Åbo Stifts Matrikel utgifven af Nils M. Tolpo, Åbo 1807* & paginam 135. Nybyenses recta ad templum Uskelense habuere viam, cujus usque ad novissima tempora vestigia haud pauca remanserunt.

c) Hoc tamen factum esse jam ante annum 1330 *Chronicon Episcoporum a C. L. PORTHAN editum* tam loco citato, quam pagina 246, extra dubium ponit.

d) Si tamen conjecturis neque illis sane omni verisimilitate destitutis, uti licuerit, nomen hocce Paroecia accepit suum ex antiquo Fennorum Numine HALLI, cujus sedem nostrates putarunt montem altissimum, vulgo *Isomäki*, ad templum situm, ut scilicet mons iste vocaretur Hallin koto (*domicilium Halli*), unde per abbreviationem ortum est nomen Halliko, quod deinde totius factum est Paroeciæ. In hoc ipso monte occurrit spelunca, in latere ejus prærupto posita, ex laminis crassioribus lapideis confectum naturæ opus, cum pluribus latibulis & concame-

Sita vero est Paroecia nostra in Provincia Fennia stricte sic dicta, Præfectura & Dioecesi Aboënsi, Nomarchia Nyländiæ & Tavastiæ, Territorio Pikie & Haliko superiori, (pars tamen ad Territorium Maskoënsē pertinet) atque contractu Bjernoënsi. Magnitudo areæ illius est 2,7 milliaria quadrata (*e*), & in longitudinem ab Aquilone (NNO) ad Libanctum (SSW) per 3,12, in latitudinem per 1,62 milliaria Svecana sese expandit. Lacus heic non inveniuntur, bini vero, si a rivulis discesferis, Paroeciam interluunt amnes, quorum major (*f*) mediam transfuit, ejusque nomen gerit (*g*), minor a Civibus *Lembilä Än* dictus; ambo vero tandem undis permiscetur sinus Halicoënsis, qui incolis hujus & circumjacentium Paroeciarum mercaturæ quæstuosæ operam dandi, occasionem præbet optimam. Hic quoque, teste GANANDRO, occurrunt acervi lapidum, reliquæ casarum Laponicarum (*h*), quæ Lappones nostras ut aliæ Fenniæ olim habitasse

rationibus, quorsum sub invasione hostili, refugium olim cepisse incolæ, postea vero latrones ibi habitasse perhibentur, quorum adhuc vestigia plurima ibi conspiciuntur.

e) Vide DJURBERGS *Uförlig Geographie, Beskrifning om Svec Rike*, 4:de Bandet innefattande Finnland, Stockholm 1808 pag. 94 & 95.

f) TUNELD in *Geographiä öfver Konungariket Sverige*, 4:de Bandet, 9 de delen pag. 35, illum inter maximos Fenniæ strictioris amnes enumerat.

g) DJURBERG loco citato hunc amnem, ramum (*gren*) amnis Saloënsis male vocat.

h) Vide GANANDRI *Mythologiam Fennicam* & pag. 22.

tasfe oras indicant, nos vero illos nondum detegere potuimus. Dialectus lingvæ, quam loquuntur habitatores nostræ & vicinarum Ecclesiarum, Uskelenfis, Bjernoënsis &c. a ceterorum Aboënsium parum differt, magis tamen contrahunt abbrebiantque vocabula illi, præsertim Halicoënses(i), de quorum obfer-

- i) Sic ex. gr. *koer* pro *koira*, *taevas* pro *taivas*, *aer* pro *aira* dicunt; *tul tuppah* pro *tule tupaen*, *ott lakin pois päästäs* pro *otti lakin pois päästänsä* & sic porro. Ut hæc differentia dialectorum eo magis appareat exemplum heic nobis afferre liceat tam declinationis quam conjugationis Fennicæ.

Declinatio Halikoënsis, Aboënsis			
1.	<i>kaol</i>	pro	<i>kaula</i> lat. collum
2.	<i>kaola</i>	—	<i>kaulaa</i> — collum (accus. partialis)
3.	<i>kaola</i>	—	<i>kaulan</i> — colli
4.	<i>kaolah</i>	—	<i>kaulaan</i> I. <i>kaulahan</i> — in collum (de motu in loc.)
5.	<i>kaolal</i>	—	<i>kaulalle</i> — collo (Dat. de motu ad loc.)
6.	<i>kaolast</i>	—	<i>kaulasta</i> — ex collo (de motu ex loco)
7.	<i>kaolald</i>	—	<i>kaulalda</i> — a collo (de motu a loco)
8.	<i>kaolas</i>	—	<i>kaulasa</i> I. <i>kaulassa</i> — in collo
9.	<i>kaolal</i>	—	<i>kaulalla</i> — in I. cum collo
10.	<i>kaolan</i>	—	<i>kaulana</i> — collum
11.	<i>kaolaks</i>	—	<i>kaulaksi</i> — in collum (de consilio I. fine attingendo)

& sic porro in cetens casibus.

observari quoque meretur dialecto, illam hoc respectu lingvæ Estonicæ similiorem esse quam reliquorum Fennorum. Nostræ Paroeciæ annexa est Ecclesia Filialis Angelniemi, olim Corfvis (*k*) appellatum, cujus altera minorque pars una cum Sacello in insula Kimitoënsi, altera vero, eademque major in terra continenti sita est.

Vici.

Conjug. Halikoënsis, Aboënsis

Præs.	<i>mä pane</i>	pro	<i>minä panen</i>	lat.	pono
	<i>sä pane</i>	—	<i>sinä panet</i>	—	ponis
	<i>hän pane</i>	—	<i>hän panee</i>	—	ponit
	<i>me pane</i>	—	<i>me panemme</i>	—	ponimus
	<i>te pane</i>	—	<i>te panette</i>	—	ponitis
	<i>he paneva</i>	—	<i>he panevat</i>	—	ponunt
Imperf.	<i>mä pani</i>	—	<i>minä panin</i>	—	ponebam I. posui
	<i>sä pani</i>	—	<i>sinä panit</i>	—	ponebas
	<i>hän pani</i>	—	<i>hän panit</i>	—	ponebat
	<i>me pani</i>	—	<i>me panimme</i>	—	ponebamus
	<i>te pani</i>	—	<i>te panitte</i>	—	ponebatis
	<i>he pani</i>	—	<i>he panit</i>	—	ponebant
Imperat.	<i>pan</i>	—	<i>pane</i>	—	pone
	<i>pankka</i>	—	<i>pangaat</i>	—	ponite
Infîn.	<i>pann</i>	—	<i>panna</i>	—	ponere

& sic porro in ceteris verbi flexionibus.

Confr. quoque Percel. Dni Acad. Adjuncti & Lectoris Sem. Pæd. Mag. GUST. RENVALL Diss. De orthoëpia & orthographia Lingvæ Fennicæ partem priorem & pp. 16 atque 27.

k) VON HENEL in opere; *Florerande Sverige* anni 1739 & pag. 235, male hoc Sacellum Corjas vocat.

Vicinæ Paroeciae, quæ nostram circumcingunt & ejus limitant fines, sunt: ad Orientem Uskela, ad Septentrionem Nyby l. Paroecia Beati Martini. Ab Occidente sibi confinem habet Pemar, ab Austro Kimito, partem vero ad Africum (SW) vergentem tangit Paroecia Sagu (l).

Una cum Annexa Angelniemi, secundum librum descriptionis terræ l. rationarium (*Jordabok*) anni 1790, $132\frac{1}{2}$ portiones viriles (*Mantal*) novas seu moderatas (*förmedlade*) complectitur hæc Paroecia, quarum $110\frac{7}{8}$ ipsam, reliquæ $22\frac{1}{4}$ Annexam constituunt, veteres vero $165\frac{5}{8}$ (m), quarum $136\frac{1}{8}$ ad Ecclesiam matrem, & $29\frac{1}{4}$ ad filialem pertinent. Harum circiter 36 sunt Censitice (*Skatte*), 81 Fificales (*Krono*), atque $43\frac{5}{8}$ Liberæ (*Frälse*), quarum tantum 7 portiones viriles ab aliis, sed reliquæ $41\frac{5}{8}$ a Dominis Prædiorum Äminne & Wiurila possidentur. Prædia immuniā (*Säterier*) sunt quinque: Äminne (n) quod jus Patronatus in nostra Paroecia tenet, & a vidua liberisque b. m. Comi-

l) DJURBERG loco citato omittit Paroecias Nyby & Kimito ut confines nostræ, sed Paroeciam Bjerno affert, quæ nostram non attingit.

m) TUNELD loco citato pag. 34, 143 portiones viriles nostræ annumerat Paroeciæ sed male.

n) DJURBERG loco sæpius citato Prædii immuniis Äminne prorsus oblitus est, princeps licet sit omnium, jusque Patronatus exerceat. Reliqua quatuor prædia quidem nominat, sed male pro Wiurila, Winila habet. TUNELD loco citato pag. 66 ex his tantum prædia Äminne & Wuorentaka affert,

Comitis GUST. M. ARMFELT possidetur, Wiurila & Wuorentaka quorum Dominus est Subtribunus & Eques Ordinis Ensisiferorum Svecici, Liber BARO AUGUSTUS PHILIPPUS ARMFELT, Lembilä & Naapala, quorum Subtribunus & Eques Ordinis Ensisiferorum Svecici JOHANNES GUSTAVUS BRUNOV prius, posterius vero Centurio JOHANNES OTTO VON KNORRING jam possident. Prædia hominibus munere publico fungentibus ad habitandum concessa, præter Sacerdotibus permisa, sunt; Wartzala, Centurioni antehac Legionis Dimacharum prætoriae, Meisala, Subcenturioni Legionis Nobilitatis (*Adelsfanan*), Hyperä, Ordinum diribitori (*Fältväbeln*), Hulvela, Signiferi vicario (*Sergeanten*), Korvenpää, Caltrimetatori (*Fourieren*), & Tammenpää, Inferiori militum ductori (*Föraren*) Legionis perditum Præfecturæ Aboënsis assignata.

Ex illis supra allatis veteribus portionibus virilibus tantum $117\frac{3}{4}$ antiquitus ad nostram pertinuerunt Paroeciam, sed postea (o) ex Paroecia Kimito $1\frac{1}{2}$, ex Nyby $11\frac{3}{8}$, ex Sagu $25\frac{1}{4}$ atque ex Pemar $9\frac{1}{2}$ portiones viriles accesserunt. Prædia integra (*Hela Hemman*) (p) habet Paroecia 212 & cum sisfis 260, quarum 214 ad Ecclesiam matrem, 46 vero ad annexam Angelnemi pertinent. Tuguria agello instructa (*Torp*)

o) Accurate quidem definiri non potest, quando Paroecia nostra augmentum hocce acceperit, sed ex antiquo ad templum servato indice baptizatorum (*Dopplängd*) colligi potest, id saltem ante annum 1692 accidisse.

p) Hic observari debet, in Svecia prædia integra idem significare ac portiones viriles (*Mantai*) quod apud nos non item obtinet. Confr. BOTIN *om Svenska Hemman*, *ista Del*, C. II. §. X. n. 40 & 41.

(*Torp*) 125 & ædiculæ (*Backflugor*) 26, secundum tabulas cenforias (*Tabeller*) anni 1810 inveniuntur.

Paroecia hæc nostra est Patrono jure quodam obstricta (*Patronel*). Possesores nempe prædii immunis Åminne antiquitus jus habuerunt vocandi atque denominandi, quos voluerunt Sacerdotes, licet sua sponte interdum jus hocce neglexerint. Qua de causa, secundum ad templum servatos authenticos indices electorios (*val längder*), Ecclesiæ vocatione, Adjunctus Ministerii ERICUS WIDENIUS, anno 1740, Sacellanus & anno 1750, Pastor hujus Paroeciæ constitutus est, atque vicarius Pastoris ABRAHAMUS PAULIN anno 1751 & Adjunctus Ministerii Mag. INGEVALDUS NORDLING anno 1771 Sacellani facti sunt. Sed de hoc Sacerdotes eligendi ac denominandi jure, non quidem amisso, sed posteris reservato, anno 1780 lis acerrima (q) exorta est inter Possessorem Prædii Åminne.

B

Vi-

q) Quæstionem de illa re, jam antea habitam esse, propter bellum vero & invasionem hostilem fortassis interruptam, sequens præ se fert Consultum Ecclesiæ (*Kyrkostämмо beslut*):

Anno 1694 d. 2 Decembris voto Kyrkiones Sexmän och the äldste och förnembste af Församblingens Invånare efter öfverståndens Gudstjenst tilstades för någre angelägne orsaker skull, och då ibland annat blefvo proponerade efter Inspektorens Vålbet:de ERNEST GRABBEs begäran efftersöjjande puncter angående Åminne jus Patronatus; i förstone föreställes denne frågan:

1:mo Om Åminne Herrskap af sin fasta Egendom hafver gifvit Jord och Grund till, lå Kyrkian opbygdes. Derpå svarades affirmando, och att the af sine Föräldrar och

Vidnam Senatoris Regni Sveciæ atque Commendatoris Ordinis
Enfiferorum cum magna Cruce ComitIS UDALRICI BARCK, il-
lu.

*Förfäder till den ährfarenhet komme äro att fundus hörer
Äminne till och alltid varit Dominus Fundi.*

2:o Om Äminne Herrskap af egen bekostnad Kyrkian helt
och hållit opbyggja låtit? dertill svarades att Äminne icke
allenast Halicko Kyrkian uthan jemvåhl Sahlo och St. Ber-
tills Kyrkia med en ansenlig bekostnad opbyggja och för-
färdiga låtit.

3:io Om ifrån Äminne vore något gifvit som lender till
Kyrkiones torft och prydnat? Affirmerades per totum med
betygande att icke allenast Coorbälcken förmedelst besvär
och bekostnad är förfärdigat och förbättrat, uthan der-
jempte Messhakar, Klockor, förgylta Kalken ifrån Äminne
till Kyrkian offererat och begåfvat.

4:to Om icke Äminne alla tider haft rättighet att utsee,
välja och kalla en Prästman till Församlingen? svarades
affirmando, attesterandes derjempte, att ifrån uhrminnes
tid hafver Äminne ägat jus dominandi (denominandi?)
vocandi & präsentandi Kyrkioherdar och Capplaner. Och
att ofvanbemälte interrogatoria uti Kyrkio Råd och the
äldstas uthaf Sochnemännens närvaro äro af mig under-
skrefne, proponerade och befrågade, och att jemvåhl the då
närvarande hafva desse puncter, på sätt och viis som of-
vanbemeit är besvarat, sådant här med pro conscientia at-
testerar, anno & die ut supra.

ERICUS STENBERGIUS,
Pastor in Halicko.
ERICUS INDRENIUS.

lustrislimam Comitem Regni CATHARINAM EBBAM HORN & reliquos Paroeciæ incolæ, quæ primum, sententia Supremi Dicalterii Aboënsis, die 22 Martii 1780, & postea statuto gratiosissimo Socræ Regiæ Sveciæ Majestatis, die 2 Junii ejusdem anni ad votum nominatæ Comitibus decidebatur, atque jus Patronatus ex §. 7 anni 1723 privilegiorum nobilitatis, ex §. 12 C. p. 19 anni 1686 Legis Ecclesiasticæ (*Kyrkolag*) & præcipue ex illa ratione quod beatissimæ memoriæ Rex Sveciæ CAROLUS XI jus patronatus Possessorum prædii Åminne propria manu quodammodo consignaverit (*r*), ei adjudicabatur. Dominus Prædii hujus, non solum Pastorem, sed etiam ambos Sacellanos Paroeciæ igitur denominat, sed Adjunctus

B 2

Mi-

De allmänna berättelser ibland den gemena hopen hafva än i dessa våra tider så continuerat, att med ofvanstående således sammanhänger intyga Åminne d. 12 Aug. 1748.

ARVID PAULIN,
Kyrkoherde i Haliko.

CARL MELARTOPEUS,
Kyrkoherde i Uskela.

*) *Extract utaf den år 1722 hålne Comission öfver alla Pastorater : N:o 4.*

HALICKO HÄRAD: Nedan nämnde Pastorater uppföras på den år 1693 ifrån orten insände Specification såsom ey förut regale, men hafva igenom Hans Kgl. Maj:ts upå berörde Specification gjorde egenhändige annotation, så väl som den samma år till Landsorten afsände listan blifvit för regale förklarade, hvilka i anledning af Regeringsformens 40 §. nu komma att ställas under Consistorii disposition, såsom de för 1680 varit, nemligen

HALICKO Sockn med ANGELNIEMI Capell;
för hvilken på listan finnes annoterat at Åminne Herrskap upbyggt Kyrkan år 1440 och vill derigenom tilägna sig jus Patronatus och skall Kyrkan liggia på Frälse ägor.

Ministerii ab Ecclesia vocatur & secundum decretum Regis Sveciæ anno 1792 die 6 Julii datum, a voluntate incolarum pendet, an hunc Ministrum alere velint sive non (s).

Templum Ecclesiæ principalis Haliko anno 1440 prope viam publicam, quæ ab urbe Aboa, Petropolin versus tendet, ædificatum est, secundum vulgarem opinionem ab HORNIO quodam, posfessore prædii Âminne, qui detestabile facinus a se commissum expiaturus, templa, non solum Halicoënse (t), verum etiam Saloënse & Beati Bartholomæi extruxisse, & genibus inter illa iter fecisse fertur. Secundum mappas Hållfrö-

s) Consistorium Ecclesiasticum Aboënse, per sententiam die 29 Febr. 1792 datam, Libero Baroni MAGNO GUILIELMO ARMFELT, Possessori prædii Âminne, jus etiam Adjunctum Ministerii vocandi addixerat, sed Rex Sveciæ illam tollebat & jus hocce civibus Paroeciæ reservavit.

t) In *Dissertatione Dotationes altaribus Templi Cathedralis Aboënsis quondam factas exhibente*, Præs. JOH. BILMARE Pro Gr. HENR. TÖRNROTH v. d. m. 1782 & pag. 6. hæc leguntur: "Magis pro comperto habent nonnulli, quod HORNIVS quidam de Âminne, grave facinus, quo plurium indignationem in se converterat, expiaturus, Templa b. Bartholomæi & Saloënse Ecclesiæ Uskelensi annexa suis sumptibus exstruenda curaverit." Templum vero Halicoënse, sicco, ut ajunt, pede omnino præterit hujus Dissert. auctor, licet primum & præcipue ab HORNIO illo exstructum fuerit. De qua re confr. *Diss. de Paroecia Somero* & pag. 4. Præs. D. PETRO KALM, R. CAR. PETRO BORENIO anno 1774 editam.

strömio - Hermelinianas latitudo templi nostri Geographica est $60^{\circ} 25'$, longitudo vero ab Aboa $47' = 3' 2''$ temp. ut sit hæc longitudo a Parisiis $1^{\text{h}}. 25' 0''$ vel a Ferro $40^{\circ} 45' 0''$. Distantia templi a Templo Aboënsi $4' 01$ & a Petropoli $36,3$ milliaria Svecana in arcu circuli efficit, via vero publica a Petropoli 57 milliario, ab Aboa 5 to abest templum. Situm est in laxo arenæ fundamento, edito loco, & ad plagam septentrionalem pulcherrimo populorum tremulorum luo circumdatum, præclaroque sane ornatur prospectu; fertiles namque agri, graminea prata, præaltæ rupes, undosum æquor, silvestres saltus, umbrosi luci, urbanæ villæ illud circumquaque cingunt, oculisque attenti contemplatoris variationem conciliant dulcissimam.

Nomen suum a Sancta Brigitta gerit & rudibus initio totum quantum structum erat lapidibus (*Gråsten*), in formam oblongam & tectum scandulis, arctioribusque olim quam quibus nunc circumscribitur, restringebatur terminis, obscurumque & valde angustum erat. Sed in Concione publica membrorum Ecclesiæ anno 1798 die 25 Februarii habita, propositione & consilio viduæ L. Baronis MAGNI ARMFELT, MARIE CATHARINÆ WENNERSTEDT decernebatur, ut templo, utpote arcto & tria millia hominum vix capienti, dilatationis necessariæ ob causam chorus adstrueretur novus. Ad hoc utile & honestum opus, nominata generosissima matrona, cujus maxima & pæne immortalia in hoc templum & totam Parociam merita, pia semper servabuntur memoria, omnem latere & calcem necessariam, præter operas atque mercedem fabris murorum solvendam, quam præstare Ejus prædia deberent, munificentissime præbuit. Ædificatio autem ipsa, postquam Rex Sveciæ ichnographiam chori ad se misam approbaverat atque confirmaverat, æstatis tempore anni 1799 fulciebatur & ad exitum impigre perducebatur.

Ela-

Elapsis vero vix 12 annis idem templum insigni reparatione & amplificatione indiguit; tectum namque ejus lapideum vetustate confectum fissurisque laborans, properam ruinam minitabatur & præterea multitudine incolarum indies crescente, angustia ædem sacram visitantes magnopere premebantur. Auctoritate igitur Patroni Ecclesiæ, Excellentissimi atque illustrissimi Comitis GUSTAVI MAURITII ARMFELT, summa cum jactura hujus Academiæ & totius almæ Patriæ, cujus felicitas ipsi semper cordi fuit, præmatura morte haud ita pridem erepti, & propositione Pastoris hodierni, patris nostri indulgentissimi, anno 1811 die 22 Septembris in publica concione membra Ecclesiæ consilium capiebant, de Templo, majoris spatii & ornamenti gratia, in cruciforme mutando, tectoque novo novisque subfelliis ceterisque quæ ad apparatus ejus pertinent, instruendo. Propositum hocce ad ductum delineationis a Præfecto ædificiis Finlandiæ publicis ex officio factæ & a Sacra Cæsarea Majestate stabilitæ, ita perficiebatur, ut per æstatem anni 1812 tecto ligneo novo, arcuato (*hvälfat*) templum ornaretur, anno vero 1813, eodem æstivo tempore borealis pars crucis templi una cum Sacrario & armamentario (*Förrådshus*), atque anno demum 1814 australis pars crucis una cum mausoleo prædiorum Åminne & Wiurila ædificaretur. Sub hoc temporis spatio novis subfelliis & contabulationibus superioribus (*Läcktare*) instructum quoque est & in eunte proxima ætate totum quantum pingetur novoque ornabitur suggesto templum nostrum. Hac igitur amplificatione &, ut merito dicam, restauratione delubrum hocce ita spatio & venustate conspicuum & decorum factum est, ut cum pulcherrimis totius Fenniciæ templis ruralibus æmulari possit, nisi primum forte sibi vindicet locum. Cruciformem igitur nunc habet figuram & longitudine a pariete orientali ad occidentalem 66, latitudine 40 ulnas intra muros continet, sacrario mausoleoque exceptis. Altitudo ejus ab imo usque ad oram tecti

testi inferiorem 12 ulnas, inde vero ad superiorem, seu ipsam
trabem & culmen templi $28\frac{1}{2}$ ulnarum circiter complectitur.
Picturæ antiquioris ævi, præter quasdam imagines pictas Apo-
stolorum & Prophetarum, quæ adhuc contabulationes superio-
res ornant, omnes deletæ sunt. Parietes sunt calce illitæ
(*hvitlimmade*) & Chorus (*Koret*) egregie pictus & condecora-
tus. Addunt his decus fenestræ templi, numero 14 & una
cum Sacrarii & mausolei 18, justo a se invicem disjunctæ
spatio & patentioris ad lucem immittendam foraminis, unde
lætam ab omni parte admittunt diem.

Super aræ mensam a munificentissima matrona MARIA
CATHARINA WENNERSTEDT liberaliter ornatam, ipsa altaris ta-
bula, ab ipsa anno 1797 donata, pendet, Salvatorem repræ-
sentans crucifixum, cujus a milite latus perforatur. Ad pe-
des Ejus jacet mulier, duæque stant juxta militem. Antequam
hæc tabula altaris templo donaretur, alia erat operæ sculpto-
rio instructa, tribus constans partitionibus, quarum infima in-
stitutionem Sacræ Coenæ, media resurrectionem Christi a mor-
tuis præ se ferebant, suprema vero insigne ante oculos po-
suit Hornianum cum sequenti sententia: *Gudi till ära är den-
na altarekorsnad gjord af Herr GUSTAF HORN Herre till Wu-
rentaka och Leesniemi anno 1669.*

Duæ aliæ tabulæ chorum templi ornant, quarum una
sanctissimum Salvatorem secundum descriptionem Lentuli, an-
no 1803 a MARIA CATHARINA ARMFELT, nata WENNERSTEDT,
donata, repræsentat, altera Regem Sveciæ gloriosissimæ me-
moræ GUSTAVUM Tertium a Libero Barone AUGUSTO ARM-
FELT dono data præ se fert, aureis marginibus ambæ conspi-
cuæ. Præter has adhuc inveniebatur tabula, quæ, inscriptio-
ne latina & svecana notata, super introitum chori posita erat,
verum sub lite de jure Patronatus a Præposito WIDENIO, ut
acta

acta perhibent, amovebatur & perdebatur, ne argumentum ejus poslesfori prædii Aminne prodesset. Quod fortassis voluptatis aliquid antiquitatum curioso cum afferat, ejus exemplar heic apponemus (u).

Sug-

u) *Me. Deo. Chorum, absens, paravit. Baro, de. Aminne. CHRISTIERNUS, HORN. Svantonis, antiqua, stirpe, fundatrice, hujus, templi. Hornio, satus, generosus, majorum, jure, patronatus, insignis, animo, pridem, quod, volutabat, præsens, vel, quoque, haut, diversum, cujus, clarum, agnoscis, nitorem, et, cultum, mirare, simplicem, simplici, notatum, manu, selegit, coeruleum, natura, item, ille, oculorum, remoram, sed, innocuam, adamarunt, bonæ, musæ, honestarunt, reges, Domini, adauget, quippe, visum, et, claritate, fulget, Te, obideo, haut, nihilominus, adspicere, queo, desunt, ad, hoc, nervi, interea, sed, te, ipsum, ut, inspicias, rogo, et, liberalitatem, patroni. — spectator. Hare, ad, Baronat, Hali-conis, Trifantum. 4. Cal. octobris. 1658.*

Till Guds hus vyrdning
och Kyrkio pryddning
här denna Chorn
Herr Christler Horn
Till Aminne och Eka
förutan tveka
Friborn Herre
Med större och smärre
Färgors Exempel
prydt Herrans tempel
så skall han ähra
therför hembära

att han så lagar
När Gud behagar
honom fränfahra
o Gud bevara
och gif god lyckia
Efter titt tyckia
att när så händer
han till oss länder
och honom äther
Gud fromma låter
må i den gerning
se sin förähring.

Suggestum vetus, opere sculptili affabre factum, quod adhuc templo inest, inscriptionem sub duobus insignibus Horniano & uxoris ejus habuit sequentem: *Den välborne Herre Öfverste Herr Gustaf Horn, Herre till Wuorentaka och Liesniemi &c. hafver denna Predikostohlen förärat Guds hus till prydnig.* Novum vero, quod formæ novæ & emendatæ templi sit conveniens, suggestum, hoc ipso anno Liber Baro AUGUSTUS ARMEFELT de Wiurila suis impensis templo procurare generosissime pollicitus est. Contabulationes superiores sunt tres, amplæ & lucidæ omnes, una in utraque crucis parte, tertia e regione chori. Tres quoque in templo existunt Lychnuchi penfiles (*Ljuskronor*), quorum duo brachiis duodecim unusquisque instructi, a possessore prædii Wuorentaka olim donati sunt. Ornata quoque hæc ædes sacra vasibus est argenteis & palliis sacerdotalibus pluribus sericeis & aliis ad cultum Dei publicum decenter administrandum necessariis rebus. Huic enim templo id feliciter contigit, variis munificentissime provideri ornamentis & utensilibus cultus sacri, liberalitate quarundam patronarum Ecclesiæ, inter quas præcipue nominamus Illustrissimam Comitem Regni CATHARINAM EBBAM HORN, Liberam Baronem MARIAM CATHARINAM WENNERSTEDT atque Excellentissimam Dominam Comitem HEDVIGEM UDALRICAM DE LA GARDIE Membrum Ordinis de S. CATHARINA Imperialis, quæ pallium sacerdotale pretiosissimum ex albo serico confectum latis e filo aureo vero contextis tæniis & pictura textili copiosissime ornatum donavit & nuperrime quoque novum Lychnuchum templum condecorantem generosissime pollicita est. Calices argentei ad sacram coenam ministrandam sunt quatuor, quorum maximus qui in templo usurpatur sequentem habet inscriptionem: *Calicem salutem accipiam & nomen Domini invocabo Psalm. 116 v. 13. Regnante Adolpho Frederico, administrante Provinciæ Jeremia Wallén, Dioecesi Carolo Frederico Mennander & Paroeciam Erico Widenio: summisbus tem-*
pli

pli Halicoënsis factus anno 1769. Tres reliqui calices operculis suis instructi ad sacram coenam privatim administrandam adhibentur & apud Sacerdotes Ecclesiæ servantur. Cantharus argenteus hac ornatur inscriptione: Thenna Kannan som fordom Sveriges Rikes Råd Herr Gustaf Christersson Horn Priherre till Äminne och Herre till Warsala år 1641 förärt till Halico Moderkyrka har uti Vice Pastören Abr. Paulins tid år 1751 med Kyrkans bekoftnad blifvit å nyo förfärdigad och till vigten förökt. Arcula sacrarum hostiarum argentea litteris A. H. & insigni Horniano insculpta est.

Sacrarium novum anno 1813 exstruebatur longitudine 9 ulnarum, latitudine 14, amplum & lucidum, in muro effracta fenestra, cancellisque ferreis & loco ad ignes contra hibernum frigus fovendos, subelliisque instructum, ut confessio peccatorum ibi sollempni ritu fieri & Sacra Ecclesiæ Svecanæ, præsertim cum tempestas sit perfrigida peragi possint. Armamentarium ubi instrumenta & suppellectilia templi servantur, longitudine $4\frac{1}{2}$, latitudinæ 9 ulnarum, juxta sacrarium situm est.

Templo quoque non parum venustatis conciliat ædes sepulchralis faxea, longitudinæ 10, latitudine 7 ulnas completens, arcu quadratæ formæ instructa, nova & conspicua, possessorumque prædiorum Equestrium Äminne & Wiurila Familæque ARMFELTIANÆ propria, quæ anno 1814 communis sumtu duorum Fratrum Illustrissimorum ædificata est, ita, ut Liber Baro Dominus AUGUSTUS ARMFELT, quæ sub terra struenda erant, fundaret, Excellentissimus vero Comes GUSTAVUS M. ARMFELT, quæ supra terram exstarent, exstrueret. Quod vix perfectum erat opus, antequam Hic die 19 Augusti ejusdem anni in Czarfkoe Zelo pie defunctus, suo in conditorio requiem ipse capeseret ultimam. Domus quadrata ambitu 28 ulnarum, ubi inhumata civium funera, antequam terræ mandentur, interdum jacent, huic mansoleo adhæret.

Ante